

Edebi Sanatlara Dair İki Farsça Eser

Doç. Dr. Saima İnal Savi

İran ülkesi, Halife 'Omar'in orduları tarafından ele geçirilmiş, son hükümdar III. Yazdigird'in ölümüyle Sasaniler sona erdiği gibi büyük kentler baştanbaşa yıkılmış, Zerdüş't dininden kalan eserler yakılmış, eski İran uygarlığı sona ermiştir. İslamlığı kabul etmek zorunda kalan İranlılar, Pehlevi yazısını bırakıp Arap harflerini almışlar, Emevi iktidarının ağır baskısı altında yeni dinin getirdiği "nas"ları ve hükümleri benimsemeye çalışmışlardır. Abbasiler zamanında biraz rahata kavuşan İranlılar, ancak bağımsız devletlerin kurulmasıyla kendilerine gelebilmişlerdir (1).

İslamiyeti kabullerine rağmen Arap ülkesinde, uzun zaman hor görülmüş olan İranlılar, kendilerini hakir görenlerden fikir sahasında intikam alabileceklerine hükmettiler. Fakat bu şu'ûbiya gayretleri Kur'an sayesinde kutsilemiş olan Arapçanın mevkiini sarsmağa muvaffak clamadı. Ama yeni bir edebi nev'in teşekkülüne saik oldu.

Bu edebiyatın hakiki mübdii Câhiz (2) şu'ûbiya'ye karşı Arap belâgatını müdafaa etmiştir. Kendisini İbnü'l-Mu'tez (3) izler. Müzikte ve fende de tanınmış olan büyük şair ilk kez 'ilm al-badi' den bahseder. Edebi sanatları içeren Kitâb al-badi' İslam milletleri arasında, kendi sahasında yazılmış ilk kitaptır. Esere adını veren bedi' kelimesi "halk ve icad edilmiş" manasına gelir ve belâgat ilminde edebi sanatları için bir ıstılah olarak kullanılır. Belâgat ıstılahı olarak bedi', halin muktezasına uyan, delâlette vuzuhu haiz kelâmın güzelleştirme yollarına ait bilgiler mecması diye tarif edilebilir. (4) Bundan dolayı 'ilm al-badi', belâgat ilminin bir şubesidir. *İbnü'l-Mu'tez'den sonra sırasıyla bu fende eser vermiş olan Xudâ-*

1- Levend, Ağâh Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi C. I Ankara 1973 s. 217

2- al-Câhiz, Abu 'Osmân 'Amr b. Bahr (766?-869) Meşhur bir nâsir ve Basra mütezile kelmancılarının ileri gelenlerindedir. Beyan ve isbat kitabı "Kitab al-bayân va'l-tabyîn" (Bulak, 1313) yazarın özel görüşlerini yansıtan bir belâgat eseridir.

3- İbn al-Mu'tazz, 'Abd Allah Abu'l-'Abbas (861-908), Abbâsi halifeler sülâlesinden şair ve edip olup zikredilen eseri Kitâb al-badi' Escorial Kütüphanesinde bulunan yegane nüshasına istinat edilerek, I. Kratchkovsky tarafından basılmıştır. (London, 1935).

4- Bilgegil, Kaya, Edebiyat Bilgi ve Teorileri (I Belagat) Ankara, 1980, s. 181.

me (5), 'Askari (6) ve İbn Reşik (7) gelir. Bu devrede ve sonraları aynı şiirin içerisinde, türlü türlü edebi sanatlar kullanılmaktan büyük zevk duyan şairler görürüz. Badî'ya ismi verilen bu çeşit şiirler, başlıca Şafi al-Din al-Hilli (8) ile İbn Hicca (9) tarafında yazılmıştır.

İlmin bu şubelcri, Arapların mağluplara lisanlarını cebren kabul ettirmeleri üzerine, Arap ırkından olmayanlar tarafından da işlenmiş ve milli Arap edebiyatı, Arap lisanında İslâm edebiyatı olarak gelişmeğe başlamıştır.

VIII. ve IX. asırlarda artık iyice İslâmlaştığını bildiğimiz İran'da İslâm kültürünün dili olan Arapçanın büyük bir ehemmiyet kazandığını görüyoruz. Arapça, Müslüman İranlıların münevver sınıfı için âdeta ikinci bir ana dili hükmünde idi. İran, Horasan ve Mâverâünnehr sahalarına yerleştirilen Arap zümrelerinin tesiri Farsçanın Arap dilinden bir çok unsurlar almasını ve böylece "Yeni Farsça" denilen İslâm devri Fârisisinin teşekkülünü intac etti.

Yeni Farsça ilim dili olmak bakımında n XII. yüzyılda Arapçanın yerini tutabilecek bir vaziyette değildi. Bununla beraber, edebiyat dili olarak, süratle inkişaf etmiş ve Rûdaki (10) ile ilk parlak devrini yaşamıştır. Farsça şiirler yazmak için ilk denemeleri yapanlar, Arapça yazan şairlerdi. Tahiriler devrinde başlayarak, bilhassa

-
- 5- Kudâma b. Ca'far Abu'l-Farac al-Kâtib al-Bagdâdi (902-906). Arap müellifi olup boş vakitlerini edebiyata hasretmiş ve üslup ve belâgate dair Kitâb nakd al-nasr al-ma'rûf bi-kitâb al-bayân adlı eseri yazmıştır. (Kahire 1933).
 - 6- Al-'Askari, Abu Hilâl al-Hasan b. 'Abd Allah b. Sahl b. Sa'id b. Yahyâ b. Mihrân (?-1005?) Arap filoloğu olup en mühim eseri Kitâb al-şinâ'atayn al-kitâba va'l-şi'r (yahut al-Nazm va'l-naşr)'dir. (İstanbul, 1320). Muharrir, Kur'an'ın lisan bakımından, kıymetini tamamen tebarüz ettirmek maksadı ile, ilk defa olarak, Arap belâgat ilmi hakkında, sistemli izahat vermiştir ki kendinden evvel Câhiz, Kitâb al-bayân'ında, canlı, fakat karışık bir şekilde bu mevzuu işlemiş idi.
 - 7- İbn Raşik, Abu 'Ali al-Hasan b. Raşik al-Azdi (1000-1071) Fâtîmi sultanı al-Mu'izz'in saray şairi olup aynı zamanda müverrih ve filologdur. Eserlerinden al-'Umda fi şinâ'at al-şi'r va nakdihi (Tunus, 1865, Kahire 1934), şiir ilmine dair olup, İbn Haldûn tarafından, Mukaddîma adlı eserinde, telhis edilmiştir.
 - 8- al-Hilli, Şafi al-Din 'Abd al-'Aziz b. Sarâyâ (1278-1351) Mardin Artuk - oğulları sarayı şairlerindendir. al-Kâfiya al-badî'ya denilen manzumesi, Peygamberin medhine tahsis edilmiş olup, her beyitinde bir veya iki edebi sanat ihtiva eder ki şairi tarafından şerh edilmiştir.
 - 9- İbn Hicca, Abu'l-Mahâsin Takî al-Din Abu Bakr b. 'Ali b. 'Abd Allah al-Hamavî al-Kâdiri al-Hanafî al-Azrarî (1366-1434) Memluklar devrinin en meşhur şair ve üslûpkârlarından bir Arap müellifidir. Şiirlerinin en meşhuru Hîzânât al-adab ve gâyat al-'arab adlı Badî'ya'sidir.
 - 10- Rûdaki, Abû'Abd Allah Ca'far b. Muhammed (b. Hakîm b. 'Abd al-Rahmân b. Âdam) aslen Semerkant civarında, Rûdak adlı kasabadan olup, Farsça edebiyatın ilk büyük şairidir. Samanî hükümdarı Nasr b. Ahmed (914-943) zamanında fevkalade bir itibar gören şair, hayatının sonlarına doğru bu itibarını kaybetmiş ve 941 de meyus olarak hayata gözlerini kapamıştır.

Saffâriler ve Sâmâniler gibi, İranlı sülaleler zamanında inkişaf eden yeni İran şiirinin ilk kurucuları ise Arap edebiyatını çok iyi bilen ve onun zenginliğine, parlaklığına meftun olan kimselerdi. Bunun neticesi olarak, yeni Farsça şiir, şekil ve muhteva bakımından, hemen en mühim hususiyetlerini Arap edebiyatından aldı. Eski ve Orta Farsçanın vezinleri yerine Arap aruzu, eski şekiller yerine kaside şekli kullanılmaya başlandı. Farsça yazan şair ve edipler yeni Farsçayı, aruza daha kolay uyar bir dil haline getirdikleri gibi, aruzu da Farsçaya uydururlar. İlk olarak Arap aruzuna ait eserler Farsçaya tatbik edildi. Şiirle alâkadar diğer sahalarda yani bedî' ve belâgat ilminde, vaziyet aynı olmuş, Arapça eserlere dayanılarak tesbit edilen kaideler Farsçaya tatbik edilmiştir. Yeni İran edebiyatının bu nevi kaidelerini tesbit etmek için yapılan çalışmaların ilk mahsulü Muhammed b. 'Omar al-Râdüyânî'nin Tarcumân al-balâga adlı eseridir

Tarcumân al-balâga önceleri Farruhi (12) ye isnat edilmekte iken eski bir yazması (13) bulunarak 1949 yılında mukaddime, haşiye ve izahlarla neşrolunmuştur. Ahmed Ateş'in bu çalışması Tarcumân al-balâga'nın Farruhi'ye değil de Muhammed b. 'Omar al-Râdüyânî'ye aidiyetini ortaya koymuştur. Bu husus, naşir tarafından, Tarcumân al-balâga'nın mevsukiyeti (14) adı altında derinliğine ve ilmî olarak incelenmiştir. Biz eseri bu değerli neşrin ışığı altında özetle tanıtacağız.

Muhammed b. 'Omar al-Râdüyânî hakkında hiç bir yerde malumat bulunmamaktadır. Nisbesinden İran haricinde doğup yetiştiği anlaşılmaktadır. (15) Tarcumân al-balâga'nın telif zamanı olarak XI. asrın ortaları gösterilebilir (16). Bu sonuca eldeki nüshanın istinsah tarihi (17) ve eserlerinden örnekler verilen son şairlerden çıkarak varılmaktadır. Ahmed Ateş uzun izahlardan sonra Tarcumân al-balâga'nın 1088-1114 arasındaki 25 yıl içinde yazılmış olduğunu kaydediyor. (18)

Tarcumân al-balâga bir önsöz, bir fihrist ve başlıksız bir hatime ile 73 fasıldan mürekkeptir (19). 73 faslın her biri bir edebî san'ata tekabül etmektedir. Her

11- Ateş, Ahmed, Tarcumân al-balâga, İstanbul, 1949, s. 4.

12- İstanbul Fatih Kütüphanesi, NO: 5413, v. 233a - 290b.

13- Farruhi, Abu'l-Hasan 'Ali b. Culoğ (?-1038), İranlı bir şair olup, Gazneli Sultan Mahmud ile iki oğlunun saray kasidecilerinin en istidatlısıdır. Üslûbu tasannüdan tamamen aridir. Kasideleri, müvrehihler için mühim olan tarihi vakaları içerir. Bunların en önemlisi Somnat seferini tasvir eden kasidedir. Divanı basılmıştır. (Tahran 1933).

14- Ateş, Ahmed, Tarcumân al-balâga, İstanbul, 1949, s. 17.

15- a.g.e. s. 25.

16- a.g.e. s. 30.

27- a.g.e. s. 30.

18- a.g.e. s. 34.

19- a.g.e. s. 34.

faslın adı Arapçadır, onu müteakip bu Arapça adın Farsça lugat manası verilmek-
te, sonra bir veya bir kaç cümle ile ıstılah olarak manası izah edilmektedir. Bunu,
muhtelif şairlerden alınmış misaller takip eder. Misallerin hepsi Far.çadır.

Biz burada fasıl adlarını ve ıstılah olarak manalarını vermekle yetineceğiz.

al-tarsi', iki mısraın kelimelerini vezin ve kafiyece denk getirme; *al-tarsi'*
va'l-tacnis, tersi ve cinas; *al-tacnis al-mutlak*, harfleri arasında nev'i, sayısı, heyeti
ve düzeni yönünden beraberlik bulunan, manalacı ayrı lafızların kullanılması; *al-*
tacnis al-murakkab, cinası meydana getiren lafızlardan birinin tek, diğerinin birden
ziyade yahut ikisinin birden ziyade oluşu; *al-tacnis al-muraddad*, mütecanis lafız-
lardan ikisinin de sonda bulunması; *al-tacnis al-zā'id*, mütecanis lafızlardan birinin
sonuna bir harfin eklenmesi; *al-maklub*, harfleri tersinden okunduğu zaman da
yine aynı olan kelime ya da cümlelerin kullanılması; *al-maklub al-mucannah*,
mütecanis lafızlardan birinin beyit başında diğerinin beyit sonunda yer alması;
al-muhtazab, aynı cinsten iki kelimenin kullanılması; *al-muzāra'a*, görünüşleri
aynı iki kelimenin kullanılması; *al-muṣṭabaḳa*, beyitin ilk kelimesinin kafiye olarak
kullanılması; *al-mutazādd*, birbirine zıt kelimelerin kullanılması, *al-i'nāt*, mu-
kayyet kafiye sanatı; *i'nāt al-karina*, beyte karine getirme; *al-isti'āra*, bir kelime-
nin manasını muvakkaten başka bir kelime hakkında kullanma; *al-taṣbīh*,
aralarında benzerlik bulunan iki şeyden zayıf olanını, kuvvetli olana benzetme;
al-taṣbīh al-maknī, teşbih edatı kullanılmadan yapılan kinaye; *al-taṣbīh al-marcu'*
'anhu, yapılan teşbihten dönüş; *al-taṣbīh al-ṣartī*, benzetmenin bir şarta bağlı olması;
al-taṣbīh al-ma'kūs, birbirinin zıddı olan iki şeyi kıyas edip sıfatlarını bir birine ver-
me; *al-taṣbīh al-muzdavic*, kendi sıfatlarından bir sıfatı kastedtiği sıfatlardan bir
sıfat ile birleştirme; *husn al-maṭāli*, sözün başlangıcının güzel ve bedi' olması;
husn al-maḥāls, mahlas beytinin daha güzel olması; *husn al-makāti'*, şiirin
makta'ının söz ve mana ile süslü olması; *siyākatu'l-a'dād*, bir mısrada bahsedilen bir
kaç ismi, bir münasebetle bir birine bağlama; *al-iḡrak fi'l-ṣıfā*, sıfatla mubālağa;
al-cam' vahde, birden ziyade lafza ait medlulleri, bir tek hükümde birleştirme;
al-tafrik vahde, bir nev'ide birleşen iki şey arasına tebayün sokmak; *al-takstm*
vahde, birden ziyade şeyleri söyledikten sonra, bunlardan her birine bağlı birşeyi
belirtmek suretiyle aradaki ilgiyi ortaya koyma; *al-cam' va'l-tafrik*, iki şeyi bir ma-
nada birleştirdikten sonra bu birleştirmenin cihetleri arasına ayrılık sokmak;
al-cam' va'l-takstm, çok sayıdaki şeyleri bir hüküm altında topladıktan sonra,
herbirini yeni bir hükme bölme; *al-tafrik va'l-takstm*, birden ziyade şeyi tefrik ve
herbirinin bir sıfatını ortaya koyarak taksim etme; *tanstku'l-ṣıfāt*, bir şahsı yâhut
bir şeyi bir çok sıfatla zikretme; *murā'āt al-nazır*, mana bakımından birbirine uy-
gun kelimeleri bir cümlede toplama; *al-madh al-muvaccāh*, sözü iki muhtemel ma-
naya gelecek şekilde kullanma; *tacāhul ul-'ārif*, bilinen bir şeyi, edebî bir nükte ile
bilinmiyormuş veya başka türlü biliniyormuş gibi gösterme, *al-iltifat*, bahsedilen
bir şeyden dönüp, başka bir şeye hitab etme; tek bir mevzuu ifade ederken heye-
canın tesiri altında hitabı değiştirme; *ta'kidu'l-madhi bi-mā yuṣbihu'l-zamm*, bir-

birini zem eder surette medhetme; *irsālu'l-maṣal fi'l-bayt*, beyitte ata sözü kullanma; *irsālu'l maṣalayn fi'l-bayt*, beyitte iki ata sözü kullanma *al-tafsir al-ḥafi*, gizli yecum olup bir beyitteki mübhem kısımları ikinci beyitte mormuz şerhetme; *al-tafsir al-zāhir*, açık yorum olup bir beyitteki mübhem kısımları ikinci beyitte aşikara şerhetme; *i'tirāz al-kalām fi'l-kalām kabla'l-tamām*, söylenen söz tamamlanmadan ona mu'teriz bir söz söyleme; *al-kalām al-muhtamal bi'l ma'nāyeyn al-ziddeyn*, iki ayrı mana ihtimali olan söz söyleme; *al-ta'accub*, hayrete düşme; *husn al-ta'lit*, bir şeyin meydana gelmesine hayali ve güzel bir sebep gösterme; *al-istidrāk*, öğmeye ait sözlerle yorme, yermeye ait sözlerle öğme; *al-'aks*, bir cümle veya mısra'nın sondaki kısmını başa almak, baştaki kısmını sona getirmek suretiyle diğer bir cümle veya mısra teşkil etmek; *al-su'al va'l-cavāb*, her beyit ya da her mısra'da bir soru ve bir cevabın bulunması; *al-kināyat va'l-ta'ritz*, hakikatin mecaz yoluyla ifade olunması; *al-algāz va'l-muhācāt*, manzum bilmece'ler ve bilmece üzerinde zeka yarışına çıkma; *al-taẓmīn*, başkasına ait olan bir mısra veya beyti isim tasrih ederek ya da etmeyerek intiha ve tevarüd olmaksızın kendi şiirine alma; *al-musammat*, beyitleri, aynı vezinde dört ayrı kısma bölme; *al-muvaşṣah* akrostiş, mısralarının ilk harfleri bir kelime meydana getiren manzume; *al-mulamma'*, bir kısmı Farsça, bir kısmı Arapça söylenmiş manzume; *al-mucarrad*, bazı harflerin şiirde kullanılmaması; *al-muḳaṭṭa'*, munfasıl harflerden oluşan şiir olup bedi' olanında harfler birinci mısra'da tek tek, ikinci mısra'da çift çift, üçüncü mısra'da üçer üçer, dördüncü mısra'da dörder dörder birleşir; *al-muvassal*, yazıdaki bütün harflerin muttasıl olması yani muattal harf bulunmaması; *al-musahhaf*, harfleri aynı, nokta ve i'rabları ayrı söz söyleme; *al-mukarrar*, şiirde kafiyenin mükerrer oluşu yani iki kez söylenmesi; *al-mudavvar*, aynı cüz'ün tekrarından meydana gelen vezinlerle yazılmış mısra'lardaki kelimelerden herbiriyle başlamak suretiyle aynı manayı ifade edecek yeni mısra'lar elde etme; *al-murabba'* beyitleri, aynı vezinde dört ayrı kısma bölüp her biriyle başlamak suretiyle aynı manayı ifade edecek yeni mısralar elde etme; *al-tarcuma*, Farsça şiiri Arapça, ya da Arapça şiiri Farsçaya nazmen çevirme; *tarcumatu'l-aḥbār va'l-amṣālu'l-hikma*, şiirin hadis, atasözü ve hikmeti ihtiva etmesi; *takribu'l-amṣal bi'l-āyāt*, İran darbımeccelle'inin Kur'an'a yakınlığı; *ma'nā al-āyāt bi'l-abyāt*, Kur'an ayetlerine yakın anlamda şiir söyleme; *husn al-cavāb ve talab al-mucāvāra*, sorunun şiirde belirli olmaması ya da gizli olması; *al-kalām al-cāmī'al mav'iza va'l-hikma va'l-şakvā*, şiirin hikmet, öğüt ve zemaneden şikayet ile süslü olması; *al-ibdā'fi'l-ma'āni*, yeni ve güzel bir eser meydana getirme; *al-talā'um*, sözün düzgün ve yeksan olması; *al-mutanāfir*, kendilerini meydana gotiren harflerin imtizacıyla telaffuz güçlüğü olan ve dinlenmesiyle de, ses alma zevki tahriş edilen kelimeler; *bayan al-ascā'*, kafiyelerin vezin ve nevi bakımından uygunluğu.

Muhammed b. 'Omar al-Rādūyāni eserini yazarken, yukarıda verdiğimiz babların tertibinde ve izahlarında, H'āca İmam Abu'l-Hasan Naşr b. al-Hasan'ın Maḥāsin al-kalām' (20) ını kendisine örnek almıştır. Ama Tarcumān al-balāga,

20- al-Margīnāni, Abu'l-Hasan Naşr b. al-Hasan XI. asrın alim ve şairlerinden biridir. Eseri Kitab al-maḥāsin fi'l-nazm va'l-naşr'in şimdilik malum yegane nushası İspanya, Escorial kütüphanesinde, 264 numaradadır.

Mahâsin al-kalâm'ın basit bir taklidi olmaktan çok uzaktır (21). Bu eser, evvelâ, İran edebiyatının bu sahadaki en eski eseridir. Aynı zamanda, bu devirlerden bize kadar kalmış olan gayet mahdut sayıdaki edebî mensur İran edebiyatı örneklerinden biridir. (22)

Aşağı yukarı yarım asır sonra yazılmış olan Hadâ'ik al-sihr (23) gerek izahat gerekse şiirler için her zaman Tarcumân al balâğa'yı kopye etmiştir. Ondan sonra aynı mevzuda yazılan kitap al-Mu'cam fi ma'âyir aş'âr al- 'Acam'dır. Kısaca Şams-i Kays diye anılan Şams al-din Muhammed b. Kays al-Râzî, eserin müellifi olup Reylidir. Uzun zaman o günlerin ilim ve sanat merkezi olan Horasan, Mave-raünnehâr ve Hârizm'de oturmuştur. Hârizmsahlardan Sultan 'Alâ'al-Din Muhammad (1200-1220) in Bağdadâ karşı giriştiği askeri hareket sırasında Merv'de olan Şams-i Kays sultana katıldı. Bir süre sonra Rey'e döndü. Rey'e kadar ilerleyen Moğul kuvvetlerinin kendisini takip etmeleri üzerine 1220 yılında, Âbiskûn, da küçük bir adaya iltica ettiği sırada, Şams-i Kays, Sultanın yanında idi. 1226 yılında Fars'a sığındı ve Salguri hanedanından Fars Atabegi Abû Bakr b. Sa'd b. Zangî (1226-1260) nin sarayına iltihak etti (24). Arap ve Fars aruzuna dair iki kısımdan meydana gelen Arapça eserinin ikinci kısmını Farsçaya çevirerek al- Mu'cam fi ma'âyir aş'âr al- 'Acam adı altında Abû Bakr b. Sa'd b. Zangî için kaleme almıştır. Müellifin aruz, kafiye ve belâgate dair bu çok mühim eseri, İran şiirinin nazım tekniğini ve üslûbunu sistemli bir şekilde ele alır.

al-Mu'cam fi ma'âyir aş'âr al-'Acam ilk kez Muhammad b. 'Abd al-Vahhab Kazvinî tarafından British Museum (NO. Or. 2814) nushası esas alınmak ve Hindistan (25) ve İstanbul (26) nushaları da görülmek suretiyle tashih olunmuş ve 1909 yılında Edward G. Browne tarafından Gibb vakfı hesabına Beyrut'ta bastırılmıştır.

Daha sonra eser Mudarris Rażavî tarafından, Kazvinî neşri esas alınıp, Âstân-i Kuds-i Rażavî kütüphanesi (Meşhed), Zakâu'l-Mulk Furûğî, Mirzâ 'Abd al-Rahman (Meşhed), Şayh Fazl 'Ali Muctahid Tebrizî (Tebriz) ve Ayasofya nüshaları

21- Ateş, Ahmed, Tarcumân al-balâğa, İstanbul, 1949, s. 39.

22- a.g.e. s. 43.

23- Raşid al-Din Vatvât, Muhammad b. 'Abdu'l-Calil al-'Omari (?-1182-83) İran şair ve nasirlerinden olup divanının yanı sıra Hadâ'ik al-sihr fi dakâ'ik al-şi'r (Tahran, 1308) adlı edebî sanatlardan bahseden bir eseri vardır. Hadâ'ik al-sihr'in, Tarcumân al-balâğa ve Mahâsin al-kalâm ile mukayyesini yapan Ahmed Ateş, Raşid al-Din Vatvât'ın misalleri yeni bir tertipte yazmış olmaktan başka bir şey yapmadığını söylüyor. (Ateş, Ahmed, Tarcumân al-balâğa, İstanbul, 1949 s. 42.

24- Şams-i Kays, al-Mu'cam fi ma'âyir aş'âr al-'Acam, Tahran, 1338, s. 9.

25- Hudâ Bahş Hân'ın Bankipore daki özel kitaplığı.

26- Ayasofya kitaplığı NO. 4282.

ile karşılaştırılarak 1959 yılında Tahranda yeniden bastırılmıştır. Yararlandığım baskı ofset suretiyle çoğaltılmış olan Rażavî neçridir.

al- Mu'cam fi ma'âyir aş'âr al-'Acam, bir önsöz, iki kısım ki bunlar da aralarında bab ve fasıllara ayrılmıştır, ve bir hatimedен мүrekkeptir.

Birinci kısım aruz ilminden bahseder ve dört babdır. *Birinci bab*, Aruz'un tarifi, erkânı ve ıstılahları hakkında olup üç faslı içerir. Bu fasıllarda avtâd, asbâb ve favâsıl ile sakin ve müteharrrik harfler ele alınır.

İkinci bab, tof'ileler hakkındadır

Üçüncü bab, değışmeler ve zihâfât dan bahseder ki 22 si Araplardan alınmış ve 13 ü Acem aruzcuları tarafından konulan 35 zihâf söz konusudur.

Dördüncü bab, 15 bahir, 5 daire ve beyitlerin takti'i hakkında olup dokuz ayrı fasıldan oluşur. Rubai vezinle:ri de bu babda ele alınır.

İkinci kısım, Kafiye ilmi ve nakd-i şi'r hakkında olup altı babdır. *Birinci bab*, şiir ve kafiyenin tarifi hakkındadır.

İkinci bab, kafiye harflerini ihtiva eder ki bu dokuz harf ravi, ridf, kayd, ta'sis, dahil, vasl, hurüc, mazid ve nâyir'dir.

Üçüncü bab, kafiyenin ihtiva ettiği ünlüler hakkındadır ki bu ünlülerin adları rass, işbâ', hazv, tavcih, macrâ ve nefâz dır.

Dördüncü bab, kafiye çeçitleri, ki bunlara hudud denmektedir, hakkında olup 35 kafiye beş kısımda toplanır: mutakâvis, mutarâkıp, mutadârik, mutavâtir ve mutarâdif.

Beşinci bab, kafiyedeki hatalar hakkındadır ki bunlar ıkvâ', ikfâ', sinâd', itâ', mu-naķaẓa ve tenaķuz, tazmîn, irsâl u'l maşal, tahli', udül, tağıyir-i alfâz ve ma'navî hatalardır.

Altıncı bab, edebi sanatlar hakkında olup, biz, Tarcumân al-balâga ile karşılaştırma fırsatı vereceğı düşüncesi ile, bu sanatların tümünün adını aynen alacağız. (27)

tafiyf, şiirin hoş bir vezin, tatlı söz, metin bir ibare, doğru kafiye, kolay bir terkip ve latif bir mana üzere:ine kurulması; *tarst*, *taçnis*, *takrir* (mukarrar); *muţâ-baka*; *taşbih*, *cam*'va *tafrık*; *iham*, bir cümle, mısra veya beyitte konu ile uzak ve yakından ilgili iki anlamlı kelimelerden en az kullanılan manayı bilecek kullanma; *İğâl*, son derece mubalâga; *tekmil*, manayı tamamlayan ikinci manayı söyleme; *ıgrâk*, eklen mümkün olduğu halde adet yönünden mümkün olmayan mubalaga;

27- Burada, tekrarı önlemek üzere, sadece. Tarcumân al-balâga'da sözü edilmeyen sanatlar için mana vereceğiz.

ıstı'âret; *tamşıl*, benzetme yoluyla istiarc; *irdâf*, dinleyen veya okuyanın güç intikal edebildiği kinaye; *tabyın ve tafsîr*, belirleme ve açıklama; *takstım*; *tavstım*, kafiye'nin bir harfinin memduhun adı ya da kasdolunanı göstermesi; *tashım*, şiirin, birinci mısradan ikinci mısra'nı anlaşılmasını sağlayacak tarzda söylenmesi; *istitrâd*, asıl mevzudan olmayıp münasebeti gelmişken söylenen söz; *tafrî'*, bir şeyin ilgililerinden biri üzerinde bir hüküm verildikten sonra, aynı hükmü, aynı şeye ait diğer ilgiliye nakletme; *talmih va icâz ve musâvât va bast* (talmih, ibarede bahsi geçmiyen bir kıs-saya, fıkraya, atasözüne veya meşhur bir şiire, bir söze işaret etme); *icaz*, az sözle çok mana anlatma; *musâvât*, lafzın ve mananın beraber olması; *bast*, mananın gereğinden fazla elfaz ile anlatılması; *i'tirâz*, uzun ve faydasız söz (haşv); *iltifat*; *tedarik* (istidrak); *ta'kidü'l madhi bi-mâ yuş bi hüz-zamm*; *teğâbul*, şiirde müttekabil isimleri getirme; *murâ'ât an-nazır*; *i'nât*; *tanstik-i şifât siyakātu'l-a'dâd*; *tasmit* (musammât); *tavşih* (muvaşşah); *tarci'*, kafiyeleri başka başka olan bir kaç kısımdan meydana gelen ve her parçanın sonunda tekrarlanan kafiyeli bir beyti bulunan nazım şekli; *husn -i matla' va maқта' va luf-i tahallus va adab-i talab* (husn al-matâli'; husn al-makâti'; husn al-mahâlis; adab-ı talab, memduha husn-i suâl'de bulunma) *nasib ve taşbib*, kasidenin başlangıcındaki tasvir kısmı ve kasideye bir güzeli överek başlama; *gazal*, kadınlarla aşıkâne yarenlik etme, sevgilinin güzelliğini anlatma; *rubâ'i*, iki beyitli bir şiir türü, *muздavac*, (mesnevi) her beytinin mısraları kendi aralarında kafiyeli, aruz bahirlerinin kısa şekillerinden biriyle yazılmış bir nazım şekli; *muşarra'*, *iki mısra* kafiyeli olan beyit; *muқаffa*, *zarb'ın ve 'arûz'un ayrı harflerde olması*; *mucamma'*, *zarb'ın ve 'arûz'un yeksan olması*; *bayt u'l-kaşide*, kasidenin en güzel beyti; *luğaz va muamma* (al-algâz va'l muhacat); *mutakallif va matbû'*, ilki ağır zihafı olan, güç anlaşılır olup zor bir vezinde yazılmış şiir; ikincisi ise güzel teşbihleri, uyumlu sıfatları ve müttekabil isimleri olan şiir.

Altıncı babdan sonra hâtıme-i kitâb adı altında şiir ve şair anlatılmaktadır.

Bir tanıtma tecrübesi olan çalışmamız burada son buluyor. Edebi sanatlara dair olan ve ilki be'dî' ve belâgat, ikincisi aruz, kafiye ve belâgat meselelerini ortaya koyan bu iki eser kendi sahalarında şüphesiz çok büyüktür. Şams-i Kays'tan sonra yetişen İran edebiyatı nazariyecileri bir yenilik getirememiş, XIII. yüzyılda adeta kanunlaşan bu sistem günümüze kadar gelmiştir. Eğer bir de devirlerinin edebî manzaralarını asrımıza getirdikleri düşünülecek olursa, bu iki eserin büyük değeri daha kolay anlaşılır.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

'Arûzi, Nizâmi, Çahâr makâle, Tahran, 1962,

Bahâr, Malik al-şu'arâ, Sabk-Şinâsi, Tahran, 1958,

- Bilgegil, Kaya, Edebiyat Bilgi ve Teorileri, Ankara, 1980.
- Browne, Edward G., A Literary History of Persia C. 2, Cambridge, 1956.
- Habib, İsmail, Edebiyat Bilgileri, İstanbul, 1942.
- Hānlari, Parvīz, N., Vazn-ı ūi'r-i fārsi, Tahran, 1966.
- Humā'i, Calāl al-Din, ūinā'at-i adabī, Tahran, 1960.
- İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1940. - ...
- Karaalıoğlu, Seyit Kemal, Edebi Sanatlar Antolojisi, İstanbul, 1969.
- Karaca, Mehmed, Edebi Sanatlar, İstanbul, 1960.
- Küçük Türk İslām Ansiklopedisi, 2. Fasikül, İstanbul, 1978.
- Levend, Agah Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, 1973.
- Mütaman, Zayn al-'Ābidin, Tahavvul-i ūi'r-i fārsi, Tahran, 1973.
- al-Rādüyāni, Muhammad b. 'Omar, Tarcumān al-balāga, İstanbul, 1949.
- Rypka, Jan, History of Iranian Literature, Dordrecht (Holland), 1968.
- ūams-i Kays, al-Mu'cam fi ma'āyir aū'ar al- 'Acam, Tahran, 1959.
- Vaūvaū, Raūid al-Din, Kitāb ḫada'ik al-sihr fi dakā'ik al-ūi'r, Tahran, 1929.